

РЕЦЕНЗІЇ

БУКОВИНА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1914–1918 РР.)

Перша світова війна, початок якої відносять до 1 серпня 1914 р., проклала дорогу й Другій світовій війні, стала трагедією для всього людства. Вона не оминула і Україну, яка стала однією з бойових арен військових дій всієї війни, що точилися на європейському континенті. Про це засвідчує низка військових операцій, що відбувалися на українських землях. У неї було втягнуто 38 держав. За роки війни вбито понад 10 млн. осіб, каліками стало близько 20 млн. осіб. Це була наймасштабніша і найкровопролитніша війна. Як засвідчують документи, в ній загинуло стільки людей, скільки загинуло в усіх попередніх європейських війнах за тисячу років.

Постраждала у цій війні і Буковина. Російська імперія вела цю війну під гаслами «звільнення під'яремної Русі», «собирання русских земель», захисту «русских братьев».

Про війну 1914–1918 рр. опубліковано десятки тисяч різнопланових монографій, статей, брошур, повідомлень. У зв'язку зі 100-річчям від її початку та зростанням світової напруженості, пов'язаної з гонкою озброєнь, на що у 2013 р. витрачено 1,75 трлн. дол., а також намаганням Російської Федерації установити новий світовий порядок, що може бути потенційною загрозою Третій світовій війні, дослідження з цієї проблематики значно активізувались.

В основу праць про Велику війну 1914–1918 рр. покладено, як правило, відповідні документи, матеріали, спогади – одним словом різні джерела чи то з архівних фондів, чи з опублікованих документальних збірників. Це було характерним і при написанні праць з історії України, її складової – Буковини вказаного періоду.

Серед низки досліджень, присвячених подіям Першої світової війни в Україні, в тому числі і на Буковині, важливе місце належить праці, яка підготовлена відомим ученим-буковинознавцем, доктором історичних наук, професором Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Василем Мефодієвичем Ботушанським: «Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи»¹.

Пропонований збірник документів присвячений 100-річчю початку Першої світової

війни на Буковині, територія якої, як і сусідньої Галичини, понад три роки була ареною кровопролитних боїв воюючих армій двох імперій – Російської та Австро-Угорської.

У передмові до праці автор ґрунтовно показує рівень вивчення проблем Першої світової війни, зазначає вклад українських істориків у її дослідження і висвітлення. Науковець критично аналізує документальні матеріали, які підготовлені в радянській та пострадянській періоди в Україні, Російській Федерації, а також діаспорі.

Проте в збірниках документів, які аналізуються, були практично відсутні архівні джерела з Відня. Цю прогалину в значній мірі заповнив автор збірника. Він вивчив, переклав українською мовою та проаналізував 118 документів Австрійського державного архіву у Відні, зокрема з відділів Династії, Двору і Держави, деякі документи з фондів Міністерства закордонних справ 1848–1918 рр., Першого відділу Політичного архіву, фонди Загального адміністративного архіву тощо.

Географічно більшість їх походила зі столиці імперії, Відня, окремі документи за своїм походженням були з Угорщини, Чехії, Румунії та ін.

Хоч чимало інформації про події Першої світової війни на Буковині відомо дослідникам і з інших джерел, все ж доречним буде глянути на них крізь «віденське вікно».

До збірника включено 52 джерела з багатотомної публікації документів з архівів царського та Тимчасового урядів під назвою «Международные отношения в эпоху империализма», зокрема третьої серії, яка охоплює 1914–1916 рр. (томи 6–8).

Слід зазначити, що документи, включені до збірника «Буковина в роки Першої світової війни» подані в хронологічній послідовності і паспортизовані, що при потребі дозволяє вивчати їх більш широко і поглиблено.

Якщо загалом говорити про документи збірника, то їх загальна кількість сягає 454 одиниць. У них відображено різні аспекти подій воєнної пори: цілі воюючих сторін, призов до війська, наступи й відступи військ, дипломатична боротьба навколо Буковини, інкорпораційні наміри Росії, реквізиції, пограбування майна, руйнування продуктивних сил краю, примусові роботи населення для потреб армій, арешти,

¹ Буковина в роки Першої світової війни 1914–1918 рр. Документи / Упоряд., передмова, коментарі, переклад з нім. та рос. мов В. М. Ботушанського. – Чернівці: Технодрук, 2014. – 356 с.

інтернування, депортації, полон, заручництво, загибель людей, дезертирство, матеріальне становище населення, ставлення до війни різних соціальних і національних категорій населення, ганебну поведінку російських військовослужбовців, співпрацю місцевих москвофілів з російськими окупаційними властями, участь українців Галичини й Буковини у Легіоні січових стрільців тощо.

Ідеальною була б публікація документальних матеріалів в оригіналі у повному обсязі. Автор намагається по можливості керуватися таким підходом, але не завжди це вдається. Як вихід із ситуації, він деяку частину документів подає у стислому вигляді, так званих регестів, але це не нівелює їх суті.

Для кращого розуміння суті окремих слів, термінів, назв, понять, явищ, фактів, що трапляються у текстах документів, подано стислі підрядкові пояснення, коментарі, нескладні пояснення – уточнення до деяких слів подано безпосередньо поруч у квадратних дужках, а також додається словник іншомовних та рідковживаних слів. Для зручності користувача у кінці збірника подається перелік поміщених у ньому документів з відповідною нумерацією та їх назвою.

Працюючи впродовж багатьох років над пошуком і опрацюванням джерельних матеріалів та їх відповідним упорядкуванням,

як показує аналіз, автор прагнув не стільки відобразити масштабні воєнні баталії, а ставив своїм завданням мовою документів показати, яким було життя тисяч і тисяч буковинців на цій кулями засіяній, гарній і водночас зраненій, опаленій і політій кров'ю українській землі у роки Першої світової війни.

Збірник документів має добре літературно-поліграфічне оформлення. Оригінальний, символічний вигляд має його обкладинка, на якій зображена карта Буковини та інших земель Західної України і прилеглих територій сусідніх держав і України, на яких діяли Західний, Південно-Західний та Румунський фронти з вказівкою головних напрямів дій воюючих сторін – Росії і Австро-Угорщини.

Збірник документів розрахований на науковців, викладачів історії, студентів, краєзнавців – на всіх, хто цікавиться історією України загалом і Буковини зокрема. Він є серйозним поповненням джерелознавчої бази історії України і може слугувати поштовхом для дослідження різних аспектів та історичних процесів на Буковині в часи Першої світової війни 1914–1918 рр. На жаль, наклад збірника невеликий – лише 100 примірників. Він незабаром стане бібліографічною рідкістю.

© *Борис Білецький,*

© *Галина Коцур*

ТРАГІЧНА ДОЛЯ ХОЛМСЬКО-ПІДЛЯСЬКИХ УКРАЇНЦІВ

Холмсько-підляські українці, як частина великого українського етносу, за свою багатотисячолітню історію, що бере витoki із світанків європейської цивілізації, пережили безліч менших і більших геноцидів, примусової асиміляції, виселень та депортацій. За роки незалежної України активізувалася справа дослідження трагічної долі холмсько-підляських українців, насамперед у ХХ ст. Але щоб дати наукове, історико-пізнавальне пояснення багатьом суспільно-політичним, етнокультурним, міжетнічним процесам, які відбувалися на території Холмщини й Підляшшя на часі постали підготовка та видання фундаментального дослідження для глибокого пізнання долі українців від їх насильницького вивезення углиб Росії під час Першої світової війни, переживань у складі міжвоєнної Польщі, під час Другої світової війни, евакуації (депортації) на підставі Угоди від 9 вересня 1944 р. до УРСР і ганебної акції «Вісла» – депортації в кордонах повоєнної Польщі.

Задум авторського колективу, який очолив визначний український історик Юрій Іванович Макар, був направлений на те, щоб викласти в одному тому дослідженні ту національну трагедію, що сталася з холмсько-підляськими українцями у першій половині ХХ ст. Замість одного тому видано вже два. Готовий до друку й третій. Цьому сприяла широка й потужна джерельна основа дослідження. Опрацьовані й залучені матеріали, почерпнуті у архівних установах Канади і США. До роботи доволі широко залучені матеріали двох центральних і одного воєводського польських архівів. Досить вагомо представлені документи центральних і обласних українських архівосховищ. Значною підмогою у дослідженні проблеми стали і особисті архіви двох співавторів – Юрія Макара і Анатолія Салюка.

Іншу групу джерел складають документи і матеріали, видані в Україні, СРСР, Росії та Польщі. На них є посилання на сторінках кожного розділу. Крім архівних та опублікованих